

Az akadémiai intézeteknek nem kizárólag csak az alapkutatások terén vannak közfeladatai. A kutatási területén felmerülő aktuális kérdések – szakmai és hiteles – elemzése ugyanúgy a feladatkörébe tartozik. Különösen igaz lehet ez napjainkra, amikor az információs források megsokszorozódása nagyon gyakran félreértések és pontatlanságok széleskörű elterjedésével is együtt jár.

A Jogi Iránytű című elektronikus folyóirat elsődleges célja az előbbiekkel összhangban a hiteles tájékoztatás. A Jogtudományi Intézet kutatói által készített rövid írások aktuális jogi problémák elemzésére töreksenek, felhasználva az akadémiai kutatások során felhalmozott szaktudást és ismereteket. Amennyiben ez lehetséges, a cikkek egy adott kérdés külföldi és nemzetközi dimenzióit is bemutatják, mivel az összehasonlítás segítségével a problémák olyan vonatkozásai is láthatóvá válhatnak, melyek kizárólag a nemzeti jogrend irányából elemezve nem biztos, hogy rögtön szembevetődnek.

Bízunk abban, hogy a Jogi Iránytű a jogi kérdések iránt érdeklődők számára az ismeretek alapvető és hiteles forrásává válik hamarosan!

Fekete Balázs
felelős szerkesztő

Tartalom

Boóc Ádám: Észrevételek az Új Polgári Törvénykönyvnek a tulajdonjog fenntartásra vonatkozó szabályaihoz	55
Fekete Balázs: Megjegyzések a közép-európai jogi kultúrákról	57
Gárdos-Orosz Fruzsina: Néhány gondolat az alkotmányjogi panasz befogadhatóságával kapcsolatban	59
Kecskés Gábor: Alapvetés az EU környezeti jogának elsődleges jogforrásokban megjelenő felelősségi irányairól	62
Könyvszemle	64

Szerkesztőbizottság:
Boóc Ádám
Gárdos-Orosz Fruzsina,
Kecskés Gábor

Felelős szerkesztő: Fekete Balázs

Kiadó:
MTA TK Jogtudományi Intézet
A kiadó székhelye: Budapest
Felelős kiadó: az MTA TK főigazgatója

honlap: iranytu.mta-ius.hu

ISSN 2063-8841

email: fekete.balazs@jog.mta.hu

Észrevételek az Új Polgári Törvénykönyvnek a tulajdonjog fenntartásra vonatkozó szabályaihoz

I.

Mint ismeretes, 2012 nyarán a közigazgatási és igazságügyi miniszter benyújtotta a magyar Országgyűlés részére a *T/7971. számú Törvényjavaslatot a Polgári Törvénykönyvről* (a továbbiakban: *Javaslat*). Szintén ismeretes, hogy a *Javaslatot* igen jelentős előkészítő munka, többéves tudományos-szakmai kutatómunka előzte meg.¹ Jelen rövid írásunkban – a terjedelmi korlátokra is figyelemmel – csupán a *Javaslat* egy terjedelemre rövid, de igen jelentős részéhez kívánunk tömören hozzászólni.

A *Javaslat* az adásvételi szerződést – értelemszerűen hasonlóan a most hatályos Ptk-hoz – az egyes szerződések között helyezi el.

A tulajdonjog-fenntartás kapcsán a *Javaslat* – hasonlóan a Kodifikációs Főbizottság által készített tervezethez – kimondja, hogy a tulajdonjogot az eladó a vételár kiegyenlítéséig és írásban fenntarthatja, emellett pedig a tulajdonjog-fenntartás kapcsán rögzíti, hogy azt a megfelelő lajstromokba be kell jegyeztetni. Szövegszerűen az alábbi szabály olvasható:

6:216. § [Tulajdonjog-fenntartás]

(1) Az eladó a tulajdonjogát a vételár kiegyenlítéséig fenntarthatja.

(2) A tulajdonjog-fenntartásra vonatkozó megállapodást írásba kell foglalni.

(3) Az ingatlanra vonatkozó tulajdonjog-fenntartást az eladó köteles a tulajdonjog-fenntartás tényének és a vevő személyének a fel tüntetésével az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztetni.

(4) Az ingó dologra vonatkozó tulajdonjog-fenntartást az eladó köteles a tulajdonjog-fenntartás tényének és a vevő személyének a hitelbiztosítéki nyilvántartásba, vagy ha az ingó dolog tulajdonjogát közhiteles nyilvántartás tanúsítja, és jogszabály a dolog elzálogosítását a lajstromba való bejegyzéshez köti, a megfelelő lajstromba bejegyeztetni. Nyilvántartásba vétel hiányában

a) a vevőtől jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző megszerzi az átruházással az ingó dolog tulajdonjogát; és

b) a vevő által az ingó dologon harmadik személy javára alapított zálogjog a vevő rendelkezési joga hiányában is létrejön.

Mint ismeretes, a hatályos Ptk 368. §-a az alábbi rendelkezéseket tartalmazza:

368. § (1) Az eladó a tulajdonjogot csak a szerződés megkötésekor, írásban és legfeljebb a vételár teljes kiegyenlítéséig tarthatja fenn.

(2) A vevő a tulajdonjog-fenntartás hatályossága idején a dolgot nem idegenítheti el, és nem terhelheti meg. Ez a szabály harmadik személy jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

Miként arra a hatályos Polgári Törvénykönyv magyarázata is rámutat, a tulajdonjog-fenntartással létrejött adásvételi szerződés lényege, hogy a tulajdonjog fenntartásával az eladó tulajdonjoga – meghatározott ideig, de legkésőbb a teljes vételár kiegyenlítéséig – fennmarad, így a vevő a dolgot nem idegenítheti el, és nem terhelheti meg.²

Látható, hogy a *Javaslatból* hiányzik az, hogy a tulajdonjog-fenntartást a szerződés megkötésekor kell megtenni, miből az következik, hogy ez a gyakorlatban jelentős jogbizonytalanságot okozhat.

Érdemes kiemelni, hogy az 1928. évi Mjt. az ingók vonatkozásában az alábbiak szerint határozta meg és szabályozta a tulajdonjog fenntartásának jogintézményét:

1367. § Ingó dolog eladása esetében azt a kikötést, hogy az eladó a vételár megfizetéséig fenntartja tulajdonjogát a vevőnek átadott dologra, kétség esetében úgy kell érteni, hogy a vételár teljes megfizetése nem a szerződésnek, hanem a tulajdonátruházásnak halasztó feltétele, és hogy az eladó elállásra van jogosítva, ha a vevő a fizetéssel késedelmes.

Habár e szakasz sem tartalmazza *expressis verbis* azt, hogy a szerződés megkötésekor kell a tulajdonjog-fenntartást kikötni, a jogszabályhely első fordulatából (ingó dolog eladása esetében) megítélésem szerint egyértelműen következik, hogy nincs mód ezen kikötés máskor való megtételére.

A tulajdonjog-fenntartás intézményéből persze egyenesen következik az, hogy a szerződés megkötésekor van megtételének bárminemű létjogosultsága és értelme, ugyanakkor véleményem szerint célszerű lett volna ezt szövegszerűen is beemelni a tervezet, majd a *Javaslat* szövegébe.

Miként a legújabb magyar szakirodalomban Bónis Péter is kimutatta, a tulajdonjog fenntartás a magánjog tradicionális intézményének tekinthető, így lényeges

¹ Az új Polgári Törvénykönyv elméleti megalapozásához lásd különösen: VÉKÁS L.: *Egy új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. HVG-ORAC, Budapest, 2001. A Kormány 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozatával módosított 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat alapján készült el az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója, amelyet a Kodifikációs Főbizottság elnöke Vékás Lajos vezetésével alakított ki. A Konceptiót a Főbizottság a 2001. november 8-ai ülésén elfogadta, és a Kormány a 1009/2002. (I. 31.) Korm. határozattal elrendelte a Konceptiónak a Magyar Közlönyben történő közzétételét (2002/15. szám II. kötet). A beérkező észrevételek alapján a Kodifikációs Főbizottság *Az új Polgári Törvénykönyv konceptiója és tematikája* címmel ismételt megjelentette azt (Magyar Közlöny különszám, 2003.). A Konceptió elkészültét követően az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium és a Kodifikációs Főbizottság eltérő normaszövegű tervezeteket készített, melyek számos esetben ellentmondásban álltak egymással. Lásd: VÉKÁS L. (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008.

² Lásd: TÖRÖK G. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. IV. Kötelmi Jog, Különös Rész*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006. 107.

gazdasági jelentősége mellett alapos szabályozását e tény is indokolja.³

A tulajdonjog-fenntartás biztosítéki jellegére és a kárveszély viselésének jogkövetkezményével való összefüggésre a régebbi magyar joggyakorlat az alábbiak szerint mutat rá:

*"A tulajdonjog fenntartásával kötött adásvétel halasztó feltétel mellett kötött ügyletet képez, aminek az a következménye, hogy a vevő tulajdonjoga csak a feltétel beálltával, vagyis a vételár kiegyenlítésével válik létezővé, és így a vétel tárgyát képező áruban az átadás és a feltétel teljesülése közötti időben esett véletlen kár az eladót és nem a vevőt éri. Ha a véletlen folytán a vétel tárgya megsemmisül, az adásvételi ügylet megszűnik és az eladó a kapott vételárat még az esetben is visszatéríteni tartozik, ha a szerződés szerint a vevő a vett árunak saját költségén való biztosítását elvállalja – s ennek a kötelezettségének eleget is tett, – de a biztosító által fizetett kártérítés kisebb, mint az eladó vételárkövetelése, azonban a vevő nem követelheti a kár megállapításával járó költségeket, mert ezek, mint a biztosítási szerződésből folyó költségek, őt terhelik."*⁴

II.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy vajon kizárólag a kárveszély szabálya indokolja-e mai viszonyaink között azt, hogy csak a szerződés megkötésekor lehessen kikötni a tulajdonjog-fenntartást, és eme – egyértelműnek tűnő – feltétel a *Javaslat*ban szó szerint is rögzítést nyerjen.

Megítélésünk szerint a válasz egyértelműen nem. Arról is szót kell ejteni ugyanis, hogy mindaddig, amíg a tulajdonjog-fenntartás érvényes, addig az adásvétel tárgyát képező dolog egyértelműen az eladó vagyonába tartozik, annak minden jogkövetkezményével együtt. Ennek pedig különös jelentősége lehet például egy felszámolási eljárás keretében, ahol is kökemény vagyoni érdekek fűződnek ahhoz, hogy mi tartozik a felszámolási vagyon körébe, és mi az, ami ugyan a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet birtokában van, de nem sorolható a felszámolási vagyon fogalma alá.⁵

Példaként e körben utalunk a BH2003. 293. sz. alatt közzétett eseti határozatra. E határozat szerint ugyanis érvényes tulajdonjog-fenntartás esetén az azzal érintett dolog nem tartozik az adós gazdálkodó szervezet felszámolás körébe vonható vagyonához.

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv szerint az érvényes tulajdonjog fenntartáshoz három feltétel szükséges, azaz írásban, legfeljebb a teljes vételár kiegyenlítéséig és a szerződés megkötésekor lehetséges kikötni a tulajdonjog-fenntartást.

Mármint, ha a *Javaslat* "a szerződés megkötésekor" fordulatot elhagyja – miként az a jelenlegi verzióban is szerepel –, akkor elviekben Pandóra szelencéjét kinyitva lehetőséget ad arra, hogy esetleg a későbbiekben, a

szerződés megkötése után szülessenek tulajdonjog-fenntartást kikötő nyilatkozatok.

Figyelemmel a fentiekben idézett eseti bírósági határozatra, egy felszámoláshoz közeli gazdasági társaság esetében, ahol is esetleg az adós társaság és egyes hitelezők között akár egyfajta összejátszás is lehetséges, a tulajdonjog-fenntartás fentiek szerinti rugalmas értelmezése jó lehetőséget adhat arra, hogy az esetleges felszámolási vagyon terjedelmét pillanatnyi igényeikhez igazodva alakítsák, nyilvánvalóan joggal való visszaélést valószínűsítve meg.

Mindez különösen jelentős lehet olyan ipari-kereskedelmi tevékenységek körében, ahol is jelentős értékű árumennyiség cserél gazdát és a tulajdonjog fenntartás egyébként gyakran alkalmazott – biztosítéki célú – jogintézmény. Klasszikusan egyébként ilyennek tekinthető a termény nagykereskedelem is.

Megítélésünk szerint a jogbizonytalanság elkerülése, az egységes jogértelmezés lehetőségének megteremtése érdekében komoly érdek fűződik ahhoz, hogy az új Polgári Törvénykönyv a tulajdonjog fenntartása jogintézmény vonatkozásában *expressis verbis* is tartalmazza a szerződés megkötésekor fordulatot.

III.

Jelen sorok írásakor a legfrissebb sajtóértesülések szerint van arra esély, hogy az Országgyűlés 2013. tavaszi ülészakán zárószavazásra kiírt Polgári Törvénykönyv *Javaslat* vonatkozásában a nyilvános vita újból megnyitásra kerüljön.⁶

A Magyar Jog 2013. évi első számában Vékás Lajos akadémikus tollából *Bírálat és Jobbitó észrevételek az új Ptk. törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)* címmel tanulmány jelent meg, mely dolgozat végén az alábbiak olvashatóak:

"Ismétli magát a történelem? Sajnos igen, ha nem is egyazon módon. 2007–2008-ban az Országgyűlésnek beterjesztett törvényjavaslat készítette bírálatra a szerzőt, 2012-ben az Országgyűlés által elfogadott módosítások miatt született ez az írás – mindkét esetben a nemes ügy, az új Polgári Törvénykönyv színvonalának érdekében. Kérdés: a törvény elfogadásának jelen stádiumában mit akar és mit tud helyrehozni az Országgyűlés, és mi marad az Alkotmánybíróság feladata. Nem túl rózsás kilátás volna az új Polgári Törvénykönyv számára, ha még hatálybalépése előtt az Alkotmánybíróságnak – döntő kérdésekben – alkotmányellenességet kellene megállapítania, és több rendelkezést meg kellene semmisítenie. *Dixi et salvavi animam meam!*"⁷

Habár a jelen cikkben felvetett kérdések talán alkotmányossági problémát nem jelentenek, mindenesetre a Polgári Törvénykönyv *Javaslat*a nyilvános vitájának esetleges újra megnyitásakor mód nyílhat arra is, hogy a tulajdonjog fenntartás szabályainak újragondolása a fenti szempontok áttekintésével az egyértelmű és aggálymentes szabályozás megteremtése érdekében lehetségessé váljon.

Boóc Ádám
tudományos munkatárs

³ Lásd: BÓNIS P.: A tulajdonjog fenntartása a nyugat-európai kódexekben és a magyar polgári törvénykönyv tervezeteiben. In: *Jogi Tanulmányok* 2009 (szerk.: Nagy M.). Budapest, 2009. 63–84.; Uő: A tulajdonjog-fenntartás az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában. *Európai Jog*, 2011/2. 47–54.

⁴ Az 1324/1904. P.V. PHT.112. Dt. 4. döntést idézi: SZLADITS K. (szerk.): *Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, joggyakorlat. Kötelmi Jog*, II. Grill, Budapest, 1934. 55.

⁵ A felszámolási vagyon fogalmához lásd különösen: CSÖKE A.-FODORNÉ LETTNER E.-JUHÁSZ CS.: *A csődtörvény magyarázata*. Complex, Budapest, 2009. 422.

⁶ Lásd ezzel kapcsolatban: <http://inforadio.hu/hir/belfold/hir-539882>

⁷ Lásd: VÉKÁS L.: *Bírálat és Jobbitó észrevételek az új Ptk. törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)*. *Magyar Jog*, 2013/1. 7.

Megjegyzések a közép-európai jogi kultúrákról

Az ún. - többek között Pierre Legrand nevéhez kapcsolható - kulturális jogösszehasonlítás egyre nagyobb teret hódít napjaink jogtudományában. Lényege, hogy túl kíván lépni a Konrad Zweigert vagy René David neve által fémjelzett összehasonlító jogi gondolkodásmód keretein, és a poszt-modern filozófia eredményeit a kutatásba bekapcsolva új elemzési horizontokat kíván nyitni a jogösszehasonlításnak. Mint megnevezéséből is látható, központi fogalma a jogi kultúra, kiindulópontja pedig a jogi kultúrák egyenértékűsége és egyediségüknek hangsúlyozása. Módszertani szempontból pedig a jogi kultúrák ún. mélystruktúrái felé fordul és így azok nem kizárólagosan jogi, hanem kulturális - történeti, politikai, pszichológiai vagy érzelmi - elemeinek interdiszciplináris vizsgálata teszt kísérletet.¹

Természetesen számos kérdés és kritika merülhet fel a kulturális jogösszehasonlítással kapcsolatban, e rövid írás a benne rejlő perspektívákat egy konkrét kérdés elemzésével kívánja bemutatni. Ez a kérdéskör nem más, mint a közép-európai vagy kelet-közép-európai² jogrendszerek jelenlegi helyzete. A 20. század viharos történelme ugyanis e térség jogfejlődését sem hagyta érintetlenül, a történelmi események e jogrendszereket is alapjaikban érintették - elég csak a második világháborút követő gyors kommunista hatalomátvitelre, vagy a 1989-ben kezdődő rendszerváltásokra, és ezek jogi vetületeire gondolni. Továbbá, e jogrendszerek jellegzetességei és működése nem csak érdekes elméleti probléma, hanem mindennapi valóság is számunkra, és ez még inkább indokolja a tudományos igényű vizsgálódásokat.

Nem bajlódva most azzal a kérdéssel, hogy jelen állapotunkban a világ jogrendszereinek melyik nagy csoportjához sorolhatók a régió jogrendszerei,³ a következőkben e jogi kultúrák egy olyan vonását vizsgáljuk, melyek felett a hagyományos jogösszehasonlítás módszereivel minden bizonnyal elsiklottunk volna, annak ellenére, hogy ez jelentős hatást gyakorolt e jogrendszerek mai arculatára. A kulturális megközelítés alkalmazását külön indokolja az a tény, hogy 1989-et követően, párhuzamosan az Európai Unió tagállamaivá válás évtizedes folyamatával, a közép-európai volt szocialista országokban igen jelentős jogátvitel zajlott. A térség országai rohamléptekben bontották le korábbi szocialista jogrendszereiket és épít-

tették föl új, alapvetően nyugati orientációjú jogrendjeiket. Ebben jelentős szerepet játszott a Nyugat-Európából és az Egyesült Államokból számos formában és több csatornán érkező szakértői és anyagi támogatás, és az európai uniós tagállami státusz elnyerése érdekében vállalt jogharmonizációs és jogközelítési kötelezettség.⁴ Azaz, - a részletes elemzést itt mellőzve - megállapítható, hogy a jogszabályok szintjén e régió jogrendszerei nem különböznek lényegi pontokon a nyugati jogrendszerek főbb jellemzőitől. Teljesen eltűnt tehát a szocialista jog intézményeiben - társadalmi tulajdon és formái, tervszerűség, tanács-rendszer stb. - és filozófiájában - a burzsoá jog minőségi meghaladásának igénye, a jog nevelő szerepe, a hatalommegosztás tagadása stb. - megnyilvánuló regionális egyediség, és ezzel a régió jogrendszerei betagozódtak a nyugati rendszerek sorába.⁵

A kulturális felfogásban rejlő legfontosabb üzenet azonban az, hogy a fenti állításokat nem szabad fenntartások nélkül elfogadni, hiszen a jog nem csupán egy zárt, belső logikával rendelkező szabályrendszer, hanem kulturális jelenség is. Azaz a pusztán jogátvitel, vagy a szabályok egyszerű megváltoztatása nem jelenti önmagában a jogi kultúra cseréjét. Valójában a jog történelmi, társadalmi, antropológiai, pszichológiai és egyéb vetületei is jelentőséget nyernek az összehasonlításban. Természetesen lehetetlen a jogi kultúra átfogó megközelítése - ezt jól illusztrálják a jogi kultúra igen sokszínű és gyakran inkompatibilis meghatározásai -, de ez nem zárja ki azt, hogy e jogi kultúrák egyes vetületeit ne lehetne egységes keretben vizsgálni. Azaz, a közép-európai jogi kultúrák jogszabályi szinten túlmutató vonatkozásainak a bemutatására teszünk kísérletet.

Az érzelmek mint a rendszerváltást követő jogfejlődés egyedi mozgatórugói

Egyes szerzők amellettt érvelnek, hogy a jogról való elméleti gondolkodásban az érzelmeknek jelentősebb szerepet kell kapniuk, mint ahogy a jelenlegi pozitivista és technicista felfogások azt lehetővé teszik. Nagyon leegyszerűsítve: annak ellenére, hogy a jogot alapvetően racionális és érdekvezérelt jelenségnek látjuk, a jogszabályokban, jogintézményekben és magában a jogfejlődésben az érzelmek is fontos szerepet játszanak - még ha efelett, a kiszámíthatóság és semlegesség ábrándjának ígézetében, szeretünk is szemérmesen szemet hunyni. Ezért a jog és az érzelmek többirányú kapcsolatának elemzése a jogról való tudásunkat is új, a kutatások bevett iránya által kevésbé vagy egyáltalán nem elemzett rétegekkel gazdagíthatja.⁶

Elfogadva ezt a kiindulópontot, a "jog és érzelmek" (*law and emotions*) megközelítés kifejezetten alkalmas-

¹ Kiindulópontként lásd: LEGRAND, P.: How to Compare Now? *Legal Studies*, 1996. 232-242.; LEGRAND, P.: The European Legal Systems are not Converging. *The International and Comparative Law Quarterly*, 1996/1. 52-81.

² Tekintve, hogy a történelemtudomány nem tudott egységes álláspontot kialakítani abban, hogy Európa belső tagozódása hogyan vázolható, e fejezetben a közép-európai és a kelet-közép európai kifejezést - annak ellenére, hogy tartalmuk nem pontosan fedi egymást, mivel eltérő előfeltevésekre épülnek - lényegében szinonimaként használom. A Közép-Európa regionális jellegzetességeiről általában lásd: SZÜCS J.: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Magvető, Budapest, 1983.; Közép-Európa „fogalmáról” pedig PÉTER L.: Közép-Európa és visszavetítése a múltba. In: *Közép-Európai olvasókönyv* (szerk. Módos P.). Osiris - Közép-európai Kulturális Intézet, Budapest, 2003. 209-225.

³ PÉTERI Z.: A magyar jog és a világ jogcsaládjai - az osztályozás problémái. In: PÉTERI Z.: *Jogösszehasonlítás. Történeti, rendszertani és módszertani problémák*. ELTE-ÁJK-PPKE-JÁK-SZTE-ÁJK, Budapest, 2010. 193-202.

⁴ Lásd részl.: LAMM V: Experiences and Trends of Legal Assistance in Hungary. In: *Hungary's Legal Assistance Experiences in the Age of Globalization* (ed. M. Sadakata). Center for Asian Legal Exchange, Nagoya, 2006. 263-274.

⁵ A legújabb irodalomból lásd GIARO, T.: Legal Tradition of Eastern Europe. Its Rise and Demise. *Comparative Law Review*, 2011/1. 1-23.

⁶ ABRAMS, K. - KEREN, H.: Who is Afraid of Law and Emotions. *Minnesota Law Review*, 2009-2010. 1998-2074.

nak tűnik a kelet-közép-európai jogi kultúrák bizonyos jellegzetességeinek kutatására. Áttekintve a rendszerválást követő jogfejlődést nem nehéz felismerni, hogy abban az érzelmeknek több hulláma is jelentős szerepet játszott. Egyértelmű, hogy a régió elmúlt két évtizedében jelentős nemzeti reneszánsz történt, mely magával hozta a nemzeti érzelmek, Nyugat-Európában szokatlanak tűnő, fellángolását is. E folyamatot jól illusztrálja a balti államok újjáalakulása, Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlása és az "új" nemzetállamok, például Ukrajna vagy Moldávia, születése. E két évtizedben a régió nemzetei lényegében újjáalkották vagy újralapították nemzeti identitásukat és azok közösségi-politikai kereteit, egyfajta természetes reakcióként az elmúlt negyven év, nemzeti szempontból alapvetően elnyomó és internacionalista berendezkedéseire.

A történelmi, társadalomlélektani hatások mellett a nemzeti érzelmek felerősödése a régiós jogfejlődés egyik motorjává is vált. Még érdekesebb, hogy ez olyan jogintézmények kialakulásához vezetett, melyek vagy gyakorlatilag ismeretlenek a nyugati jogban, vagy pedig jelentősen különböznek a nyugati megoldásoktól. A balti államokban a kilencvenes években elfogadott, az orosz anyanyelvű lakosságot nyíltan hátrányosan megkülönböztető - és így a nyugat-európai sztemderdekkel egyértelműen ellentétes - állampolgársági törvények⁷ mögött nem nehéz felismerni a nemzeti érzelmekből fakadó hajtóerőt. Hasonló megállapításokra juthatunk a régiós országok gyakorlatában elterjedt, ún. "státusz-törvények" kapcsán is, melyek célja az anyaország határain kívül élő nemzeti csoportok előnyben részesítése és támogatása.⁸ A "státusz-törvényekkel" kapcsolatos, az érzelmi hajtóerőre alapozott következtetéseket csak megerősítik a régiós alkotmányok ún. "nemzeti felelősség klauzulái", melyek kifejezetten hangsúlyozzák anyaország felelősségét a határokon kívül élő nemzetrészek vonatkozásában.⁹

A rendszerváltozásokat követő, alapvetően két évtizedes "nemzeti fellángolás" mellett a régió jogrendszereiben további elemeket találhatunk, melyek szintén erős érzelmi befolyást tükröznek. Közép-Európa modern története az egyes nemzettek nemzeti függetlenségért vívott küzdelmei történetének is tekinthető. E folyamatos függetlenségi törekvések érzelmi kérdéssé is váltak, és e társadalmak lelki alkatát alapvetően alakították.¹⁰ Nem véletlen, hogy az érzelmekkel mélyen átitatott függetlenség eszmény egy - az alkotmányjog alapkérdései szempontjából talán nem kiemelt, de - az európai integráció fejlődése szempontjából vitális jelentőségű ponton jelentős hatást gyakorolt a régiós alkotmányfejlődésre. Általánosságban, a nyugati alkotmányok hasonló rendelkezéseivel összehasonlítva, megállapítható, hogy a közép-

európai alkotmányok igen csak megszorítóan fogalmazták meg az uniós tagsághoz nélkülözhetetlen hatáskörök átruházást lehetővé tevő szakaszaikat.¹¹ A magyar alap-törvény például e hatáskörök közös gyakorlásáról, azaz nem is átruházásról beszél, a cseh alkotmány pedig elfogadva az átruházás lehetőségét annak megerősítését a parlamenti szavazáson túl referendumhoz is köti. Érezhető, hogy e cikkek megfogalmazásában mind nemzeti függetlenség megőrzésének vágya, mind az annak elvesztésétől való félelem komoly szerepet játszott. E cikkekben, melyek alkotmányjogi szempontból "egyszerűen" csak a hatáskör-átruházás technikai mikéntjéről rendelkeznek, tehát mély nyomokat hagytak az elmúlt két évtizedben uralkodóvá vált függetlenségi érzelmek, és ez áll a Nyugat-Európában szokatlanak tűnő megszorító megszövegezés mögött.

A közép-európai jogi kultúráknak tehát vannak olyan egyedi vonásai, melyeket szakjogi szempontból sporadikus - és nehezen magyarázható, leginkább zavaró - eltéréseknek tűnnek, azonban az érzelmek perspektíváját felhasználva koherens értelmezési keretbe illeszthetőek: a régió történelem sajátosságainak hatására kialakuló osztársadalmi érzelmekből fakadnak. Ez a "jog és érzelmek" értelmezés természetesen nem írja felül az egyes, szakjogi összehasonlításból származó eredményeket, pusztán segíthet a jelenségek jobb megértésében és magyarázatában - és így hozzájárulhat a probléma - a régiós jogi kultúrák különlegességei - átfogóbb és pontosabb megértéséhez. Azaz, egy még tudományosabb választás megfogalmazásához.

Fekete Balázs
tudományos munkatárs

⁷ Jó példája ezeknek az 1994-ben elfogadott Litván állampolgársági törvény (1994 július 22.), mely 2. cikkének első bekezdése minden olyan személyt kizárt a litván állampolgárságból, aki 1940 után érkezett az országba. E törvény lehetővé tette a honosítást, azonban olyan litván nyelvi követelményeket állapított meg, melyek a gyakorlatban kizárták az országban élő orosz anyanyelvű lakosság legnagyobb részét. E problémával az Európa Tanács és különösen a Velencei Bizottság is intenzíven foglalkozott, és a helyzetet - a nemzetközi nyomás hatására - egy 1995-ös törvényben rendezték.

⁸ HALÁSZ I. - MAJTÉNYI B. - VIZI B.: A New Regime of Minority Protection? Preferential Treatment of Kin-Minorities under National and International Law. In: *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection* (ed. Z. Kántor et al.). Slavic Research Center, Sapporo, 2004. 328-349.

⁹ Lásd pl. a Szlovák Köztársaság Alkotmánya 7/A. cikk, a Szlovén Köztársaság Alkotmánya 5 (2) cikk.

¹⁰ Vö.: BIBŐ I.: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: BIBŐ I.: *Válogatott tanulmányok. 1945-1949.* Magvető, Budapest, 1986. 212-227.

¹¹ ALBI, A.: „Europe” Articles in the Constitutions of Central Eastern European Countries. *Common Market Law Review*, 2005/2. 399-423.

Néhány gondolat az alkotmányjogi panasz befogadhatóságával kapcsolatban

A Jogi Iránytű 2012/3. számában ismertettük, hogyan alakult át a magyar Alkotmánybíróság hatásköre az Alkotmányt felváltó Alaptörvény hatálybalépésével. A különböző típusú alkotmányjogi panaszok rövid leírását követően azt is megállapítottuk, hogy az alkotmánybíró-sági gyakorlat új elemmel, az alkotmányjogi-panasz eljárás befogadási eljárásával gazdagodott. Az Alkotmánybíró-ságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 56. §-a szerint az Alkotmánybíróság az ügyrendjében meghatározottak szerinti tanácsban eljárva dönt az alkotmányjogi panasz befogadásáról. A tanács mérle-gelési jogkörében vizsgálja az alkotmányjogi panasz befo-gadhatóságának törvényben előírt tartalmi feltételeit, különösen az Abtv. 26-27. §-a szerinti érintettséget, a jogorvoslat kimerítését, valamint az Abtv. 29-31. §-a szerinti feltételeket. A befogadás visszautasítása esetén a tanács rövidített indokolással ellátott végzést hoz, amely-ben megjelöli a visszautasítás indokát. A befogadási eljárás szempontjából az Abtv. fenti rendelkezéseinek szövege számos értelmezési kérdést vet fel, amelyből néhányat alább röviden áttekintünk.

A 2012-ben a magyar Alkotmánybíróság elé terjesztett alkotmányjogi panaszok esetében úgy tűnik, mintha eltérne a jogalkotó szándéka és az, ahogy az indítványozók értelmezik és igénybe veszik az alkotmányjogi panasz lehetőségét. A jogalkotó az Abtv. 26. § (1) bekezdésében megfogalmazott, az Alaptörvény hatályba lépése előtt is azonos formában létező alkotmányjogi panaszt kapcsolta össze egy paragrafusban ennek a panasznak egy kivéte-les esetével, amelyet az Abtv. 26. § (2) bekezdésében rendezett. A panasznak ez a két típusa lett az ún. norma-kontrollos panasz. Az eljárás megindításának célja, hogy az adott norma alaptörvény-ellenességének kimondásá-val és megsemmisítésével, illetve bírósági eljárás eseté-ben a bírói döntés megsemmisítése által az indítványozó jogorvoslatot nyerjen az Alkotmánybíróságtól, ha az Alap-törvényben foglalt joga sérült.

Az alkotmányjogi panasz e típusától elkülönülten hatá-rozza meg a jogalkotó a magyar jogban teljesen újnak számító ún. valódi alkotmányjogi panasz jogintézményét az Abtv. 27. §-ában. Ez az alkotmányjogi panasz arra szolgál, hogy kiszűrje azokat az alaptörvény-ellenességeket, amelyek a bírósági eljárás, bírósági jog-alkalmazás folytán merülnek fel.

Az indítványozók ezt a panaszlehetőséget előszeretet-tel kapcsolják össze az Abtv. 26. § (1) bekezdésében foglalt alkotmányjogi panaszra vonatkozó kérelemmel, azaz a bírósági eljárás alaptörvény-ellenességét állítják azzal, hogy másodlagos kérelemként előadják, ha a jog-szabálynak csak olyan értelmezése lehetséges, amelyet a bíróság ügyükben alkalmazott, akkor kéri az alkalma-zott jogszabályi rendelkezés megsemmisítését is.

Az indítványok rövid összefoglalóiból, amelyek ma már megtalálhatóak az Alkotmánybíróság honlapján és az alkotmányjogi panasz befogadását visszautasító végzé-sek szűkszavú indokolásából az tűnik ki, hogy nem prob-lémamentes az indítványozói, alkotmánybíró-sági jogor-

voslatra irányuló igények és az Alkotmánybíróság hatás-kör felfogásának összehangolódása. Az önálló indítvá-nyozói értelmezésen alapuló igények és az alkotmányjogi panasz céljából fakadó törvényi lehetőségek alkotmány-bíró-sági felfogásának közeledése akkor várható, ha kö-vetkezetes alkotmánybíró-sági gyakorlat alakul ki a befo-gadhatósági kritériumok alkalmazása során.

1. Az Abtv. 29. §-a szerint az Alkotmánybíróság az al-ko-tmányjogi panaszt a bírói döntést érdemben befolyáso-ló alaptörvény-ellenesség vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be. Ezt a kritérium-rendszert az Alkotmánybíróság Ügyrendjének 30. § (2) bekezdés a) pontja úgy fordította le, hogy az Alkotmány-bíró-ság visszautasítja az alkotmányjogi panaszt, ha az indítványozó nem állít a sérelmezett bírói döntést érdem-ben befolyásoló alaptörvény-ellenességet, vagy a felvetett probléma nem alapvető alkotmányjogi jelentőségű kér-dés.

A jogszabály és annak az Ügyrendben megtalálható torzított fordítása kiválóan mutat rá arra, hogy milyen nehézségeket vet fel az alkotmányjogi panasz szubjektív és objektív oldalának, funkciójának felismerése és helyes mérlegelése. A két kritérium - az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés megfogalmazása, illetve annak bizo-nyítása, hogy az indítványozó ügyét az alkotmányossági szempontok rossz megítélése érdemben befolyásolta - az Abtv.-ben vaglyagos, míg az Ügyrendben inkább konjunk-tív feltételként szerepel. Ez az ellentmondás persze egy-szerű ügyrendmódosítással feloldható, így nem is erről az ellentétéről szólnánk, hanem arról, hogy a két feltétel vaglyagossága, illetve szoros összetapadása mit mondhat az alkotmányjogi panasz szerepéről.

Az alkotmányjogi panasz egyéni jogsérelmet orvosoló jellegével első látásra nehezen fér össze az, ha olyan indítványt fogad be az Alkotmánybíróság az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés tételére hivatkozva, amely alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés a bírói döntést érdemben nem befolyásolta, vagy nyilvánvaló, hogy az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés elbí-rálása az indítványozó ügyét nem mozdítaná előre.

Ez a két befogadási feltétel vaglyagos értelmezésén alapuló felfogás az alkotmányjogi panasz objektív oldalát domborítja ki. Azt hangsúlyozza, hogy az *actio popularis* megszűnése után az alkotmányjogi panaszos eljárásokon keresztül is el kell látnia az Alkotmánybíróságnak az objektív alkotmányvédelmi feladatait.

Dogmatikai kérdés az is, hogy ha a két feltételt vagy-lagosan értelmezzük, akkor az Alkotmánybíróság befo-gadhat-e olyan indítványokat, amelyek nem tartalmaznak alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdést, de a kisebb, alkotmányjogi természetű hiba az ügyük kimenetelét érdemben befolyásolta. Az erre a kérdésre adott pozitív válasz esetében az alkotmányjogi panasz szubjektív, egyéni jogorvoslatot biztosító oldala domborodik ki, és az objektív oldal visszaszorul.

Ha az alkotmányjogi panasz objektív funkcióját kívánjuk kiemelni, az Abtv. 29. §-ának értelmezésénél könnyebb megindokolni azt, hogy miért szűkítette le az Abtv. és az Ügyrend a befogadható alkotmányjogi panaszok körét azokra, amelyek alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdést tartalmaznak. Ha a szubjektív oldalt nézzük, akkor viszont számonkérhető, hogy miért csak akkor jelent az alkotmányjogi panasz hatékony jogorvoslatot, ha alapvető, és nem kisebb jelentőségű alkotmányjogi kérdés merült fel a rendes bírósági eljárás során. Az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés mint jogszabályi fordulat lehetséges értelmezése tehát nagyban függ attól, hogy az alkotmányjogi panasz szubjektív és objektív oldalát hogyan veszi figyelembe az Alkotmánybíróság gyakorlata kialakításakor. Ennek függvényében lehet dönteni arról is, hogy a 2012. évet megelőző alkotmánybírósági gyakorlatnak megfelelően fenn lehet-e tartani az alkotmányjogi panasz lehetséges jogkövetkezményeiről való döntések elkülönítését. Fenntartható-e tehát az, hogy az Alkotmánybíróság megsemmisíti az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló alkotmányellenes normát, de nem mondja ki az alkotmányellenes norma adott ügyben való alkalmazhatóságának kizárását, illetve - ezt a kérdést az Abtv. 27. §-a szerinti alkotmányjogi panasz nyelvére lefordítva - megállapítja az alaptörvényellenességet, de nem semmisíti meg a bírói döntést, mivel megállapítja, hogy ez a jogkövetkezmény a jogbiztonságot nem szolgálja, vagy nem alkalmas arra, hogy az indítványozó ügyét előmozdítsa.

Az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés mellett a másik befogadási kritérium az, hogy a panaszos ügyét érdemben kell, hogy befolyásolja az alaptörvényellenesség. Ez a német alkotmánybírósági törvényben úgy nyert megfogalmazást (93a (2) b) BVerfGG), hogy a panaszt be kell fogadni, ha az Alkotmánybíróság érdemi döntésének hiányában a panaszos különösen súlyos hátrányt szenvedne. E feltétel tehát nem azonos a magyar és a német jogban, és a befogadás visszautasításáról szóló végzések alapján - amelyekben legtöbbször csak annyi jelenik meg, hogy az Alkotmánybíróság megállapította, hogy nem történt az ügy érdemét érdemben befolyásoló alaptörvényellenesség (pl. IV/8/2012 AB végzés) - nem állapítható meg, hogy önállóan értelmezve milyen jellegű szűrőszerepet tölthet be ez a befogadási kritérium.

2. Mind az Abtv. mind az Ügyrend úgy fogalmaz, hogy az alkotmányjogi panasz indítványt nem lehet befogadni, ha a felvetett alkotmányossági problémát az Alkotmánybíróság korábban már elbírált. Az e szabályhoz kapcsolható problémakör arról szól, hogy az Alkotmánybíróság egy egyedi ügyben előterjesztett újabb alkotmányjogi panasz indítványozójának kérelmére lehetségesnek, illetve szükségesnek tartja-e a jogszabály-megsemmisítés hatályának jogerejét áttörni a szubjektív jogvédelem érdekében.

A *res judicata* szabályozással összefüggésben a magyar Alkotmánybíróság nagyvonalakban az osztrák megoldást követi, amelyet az *Ergreiferprämie* (a befutó jutalma) fordulattal is szoktak fémjelezni. Ezt a korábbi Abtv. (1989. évi XXXII. törvény) hatálya alatt kialakult gyakorlatot, azaz, hogy „az első mindent visz”, az alkotmányjogi panasz eljárás tekintetében az Alkotmánybíróság még nem erősítette meg egyértelműen.

Ez azt jelenti, hogy ha az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panaszos eljárásban megsemmisít egy normát *ex nunc* vagy *pro futuro* hatállyal, akkor nem egyértelmű, hogy ez az aktus elzárja-e az utat akkor, ha egy másik indítványozó ugyanazon norma által okozott ugyanazon alapjoga sérelmének orvoslását szeretné kérni, avagy

önmagában a már alkotmányellenesnek mondott jogszabály konkrét ügyében való alkalmazhatóságának kizárását kéri.

Bírói indítvány esetében a konkrét ügyben való alkalmazhatóság kizárására vonatkozóan az Abtv. 25. §-a szerint lehetőség van az indítvány előterjesztésére, ha a korábbi, jogszabályi rendelkezést megsemmisítő alkotmánybírósági határozat *ex nunc* vagy *pro futuro* hatálya egyébként nem terjedne ki az adott esetben alkalmazandó jogszabályra. Ez az eljárás a 35/2012. (VII. 17.) számú alkotmánybírósági határozat - a korábbi gyakorlatot fenntartó álláspontja - szerint csak akkor lehetséges, ha a korábbi megsemmisítést kimondó határozat is bírói indítványra született.

Érdekes kérdés, hogy ha a jogerő áttörése - az első indítványozó mindent visz elvét meghaladva - a bírói kezdeményezések esetében az egyedi ügy orvoslásának céljából az új Abtv. alapján már a jogszabály erejénél fogva lehetővé vált, akkor tartható-e az a gyakorlat, amely szerint nem fogadható be az alkotmányjogi panasz, azaz szintén az egyedi ügy orvoslására vonatkozó kérelem akkor, ha az alapul fekvő alkotmányossági kérdést az Alkotmánybíróság már eldöntötte.

A *res judicata* korábbi alkotmánybírósági gyakorlatnak megfelelő értelmezése továbbá azt sugallja a rendes bíróság és az Alkotmánybíróság feladatainak elválasztását illetően, hogy egy már eldöntött alkotmányossági kérdésben a rendes bíróságok feladata az így egyértelművé vált, az Alkotmánybíróság által kidolgozott alkotmányjogi tételek érvényesítése. Ha ezt az alkotmányos feladatát a rendes bíróság mégsem teljesíti, az ellen már csak a rendes bírósági rendszeren belül van jogorvoslat. Ez az alkotmányjogi panasz objektív funkciójához tartozó álláspont.

3. A befogadás során az érintettség vizsgálatot az Abtv. szövege külön kiemeli. Az alkotmányjogi panasz nem fogadható be, ha az indítványozó érintettsége nem állapítható meg. A IV/2532/2012. AB végzésben olvasható először az érintettségnek az a német jogból átvett megfogalmazása, amely később a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatban is megjelenik. Eszerint az érintettség akkor áll fenn, ha az indítványozót a támadott norma közvetlenül, személyesen és ténylegesen érinti. Ehhez kapcsolódóan az indítványozónak bizonyítania kell azt, hogy az Alaptörvényben foglalt jogséremlme bekövetkezett.

A befogadhatóság vizsgálatakor az érintettség megítélése eltérő a különböző panaszoknál, a legproblémásabb a 26. § (2) bekezdésébe foglalt panasz típus esetében, azaz akkor, ha az indítványozó számára nincs közigazgatási vagy bírósági jogorvoslati lehetőség, ezért az Alaptörvényben foglalt joga sérelmének orvoslása céljából közvetlenül az Alkotmánybírósághoz fordul.

Az érintettség elbírálását az egyes ügyekben befolyásolja az alkotmánybírósági hatáskör korlátairól szóló döntés, azaz, hogy az alkotmányjogi panasz objektív és szubjektív oldalának figyelembevétele mellett mennyire kell éles határokat húzni a 2012 előtti magyar alkotmánybírósági gyakorlatból jól ismert, *actio popularis*-on alapuló, bárki által kezdeményezhető utólagos absztrakt normakontrollt eljárás és az Abtv. 26. § (2) bekezdésébe foglalt alkotmányjogi panasz között.

Az érintettséghez kapcsolódóan a IV/1206/2012. AB végzésben megjelenik az a szintén a német jogból ismert, ott jogszabályi szinten megjelenő befogadási követelmény, miszerint az alkotmányjogi panasz visszautasítható, ha a támadott bírói döntések alkotmányossági felül-

vizsgálatától a panaszos helyzetének változása nem várható, az ügy érdemi megoldására az alkotmánybíró-sági döntésnek nem lenne kihatása. A magyar alkotmány-bíró-sági gyakorlatban megjelenő érv sorsa azonban még nem látható, nem beszélhetünk arról, hogy az Alkot-mánybíró-ságnak következetes gyakorlata volna e feltétel vizsgálata a befogadási eljárás során. Az új típusú alkot-mányjogi panaszok esetében e kritérium vizsgálata vagy annak elvetése is sokat árul el az Alkotmánybíró-ság felfogásáról a rendes bíróságok és az Alkotmánybíró-ság alapvető jogok érvényesítésére vonatkozó feladatmegosz-tását illetően. Mindenképpen az alkotmányjogi panasz objektív - az alkotmányosság általános fenntartására irányuló - célját hangsúlyozza az a megoldás, amely a befogadhatóság vizsgálatakor elveti e tényező figyelem-bevételét.

4. Az alkotmányjogi panasz befogadhatóságához az indítványozónak a jogorvoslati lehetőségeket is ki kell mérítenie.

A befogadhatóság tekintetében a két alapvető (tehát a normakontrollon alapuló, az Abtv. 26. §-ában foglalt, illetve a bírósági eljárás, és az annak eredményeképpen született ítélet alkotmányossági felülvizsgálatára irányu-ló, az Abtv. 27. §-ában foglalt) panasztípus között a leg-markánsabb különbség a jogorvoslat kimerítése mint befogadási feltétel értelmezésénél érzékelhető.

Az Abtv. 27. §-ban és 26. § (1) bekezdésében megfo-galmazottak esetében egyértelműbb, hogy a rendes bírósági eljárásnak mely lépcsőit kell kimeríteni az al-kotmánybíró-sági eljárás megindításához, bár ez esetben is problémát okozott annak meghatározása, hogy a ren-des bíróság előtt folyó felülvizsgálati eljárás lefolytatása előtt, a jogerős döntés ellen lehet-e, kell-e az Alkotmány-bíró-sághoz fordulni, akár a felülvizsgálati eljárás egyidejű megindítása mellett. Az Abtv. 26. § (2) bekezdése tekin-tetében azonban nem egyértelmű, hogy mi számít a jogorvoslat kimerítésének, mit kell az indítványozónak megtennie ahhoz, hogy az alkotmányjogi panasz befo-gadható legyen.

Ezek a kérdések első ránézésre egyszerű eljárási di-lemmának tűnnek, de eldöntésük valójában annak a meghatározásához járul hozzá - és vitás esetekben ezért nem a főtítkársági előkészítő eljárás, hanem az öt fős bírói tanácsban folyó befogadási eljárás része -, hogy hol a feladatok határa alkotmányossági kérdésekben a kü-lönböző állami szervek között. Ha ugyanis az Abtv. 26. §-a esetében a jogorvoslat kimerítésére vonatkozó feltételt az Alkotmánybíró-ság másképp értelmezi, mint az Abtv. 27. §-a esetében, úgy szélesebb körben húzza meg az alkot-mánybíró-sági felülvizsgálat lehetőségét az alkalmazott jogalkotói aktusokkal szemben, ezáltal az alkotmányjogi panasz objektív oldala és az alkotmánybíró-sági norma-kontroll funkció erősödik.

Konklúzió

A befogadási eljárással kapcsolatos egyes dogmatikai kérdések megválaszolása szükséges ahhoz, hogy kirajzo-lódjon, hogy az Alkotmánybíró-ság hogyan értelmezi majd a különböző alkotmányjogi panaszok jellegét, milyen szerepet vállal majd ez a jogintézmény az alkotmányos-sági felülvizsgálat rendszerében. Ahogy azt a Jogi Iránytű 2012/3. számában bemutattuk, az *actio popularis* meg-szűnése ellenére még él az elmúlt húsz évben kialakult az alkotmányos jogvédelem objektív jellegét hangsúlyozó felfogás. Ez tetten érhető az alkotmányjogi panasz befo-gadási feltételeinek értelmezése kapcsán is.

Ez a kíváncsi - és az ebből fakadó dilemmák - vi-szont nem ördögtől valóak, látható, hogy a német jogban, a német alkotmánybíró-sági gyakorlat és szakirodalom interpretálásában is megjelenik az alkotmányjogi panasz szubjektív és az objektív jogorvoslati funkciója súlyozásá-nak kérdése. Ezt a két funkciót mérlegeli a Német Szö-vetségi Alkotmánybíró-ság is. Ugyanúgy felmerül a fent említetteken túl a hatályon kívül helyezett norma alkot-mányjogi panaszban való támadhatóságának kérdése vagy az, hogy az alkotmányjogi panasz eljárásban lehet-e *pro futuro* megsemmisítést alkalmazni annak érdekében, hogy az alkotmányellenesség a panaszos konkrét ügyére ne legyen kihatással. Lehet-e dönteni az alkotmányjogi panasz ügyében, ha az indítványozó már meghalt, vagy indítványát visszavonta?

A szubjektív jogvédelmi funkción túl tehát az alkot-mányjogi panaszban mindenképpen van egy objektív, általános alkotmányvédelmi funkciója is, amelynek egyes elemei megjelennek a törvényi szabályozásban, legszem-letelesebben a befogadási eljárásnál. A törvénybe foglalt szabályok mellett azonban az értelmező munka oroszlán-részét, a szubjektív és az objektív funkció kívánt arányai-nak beállítását az alkotmánybíró-sági gyakorlat dolgozza majd ki.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az öttagú ta-nácsoknak az alkotmányjogi panaszok befogadhatóság-ról szóló munkája nem pusztán a testület tehermentesi-tésének a célját szolgálja, hanem annak a kérdésnek az egyedi ügyekre lebontott eldöntését jelenti, hogy mi tar-tozik az Alkotmánybíró-ság hatáskörébe, és mi az, ami rendes bírói útra tartozó jogalkalmazási vagy alkotmá-nyossági kérdés. Az alkotmányjogi panasz eljárás kivéte-les lehetőség a jogban, az egyes bírói döntések alkotmá-nyossági felülvizsgálatának lehetősége nem korlátlan.

Gárdos-Orosz Fruzsina
tudományos segédmunkatárs

Alapvetés az EU környezeti jogának elsődleges jogforrásokban megjelenő felelősségi irányairól

I.

Az Európai Unió (illetve ennek jogelődjei) sajátos, *sui generis* jogrendszerében és szinte egyedülálló politikai rendszerében a környezet védelme elsősorban a tagállamok szintjén volt hangsúlyos, noha megosztott hatáskör-jellegéből adódóan az uniós jogalkotás egyre jelentősebb mértékben terjeszti ki rá hatáskörét, még amennyiben e hatáskörök egyelőre a tagállami kompetenciák igen korlátozott derivátumainak, egyfajta önkényes engedményeinek is tekinthetők. Következésképpen, e megoldás egyelőre implicit módon a belső jogi - tehát divergáló és erőteljes fragmentációt tükröző tagállami - felelősség-elméletek és a tagállamok részvételével kötött nemzetközi szerződések felelősség-konceptcióinak elfogadását feltételezi. Így az Unió saját normáival - a *szubszidiaritás* fundamentális elvének mentén - a tagállamai között érvényben lévő védelmi mechanizmus(oka)t ruházza fel kiegészítő, pótlólagos és egyben egységesítő funkcióval is.

A fenti megállapításokon túl az uniós integrációnak ma már egyre hangsúlyosabb része a környezetvédelem meglehetősen tág értelemben vett (pl. gazdasági implikációk is a részei) kérdésköre, ezen belül pedig a környezetvédelmi politikák, jogi eszközök közelítése. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy az európai integrációs célok évtizedeken keresztül a gazdasági integrációt jelentették, az 1970-es években - az első, 1972-es, ENSZ égisze alatt szervezett stockholmi környezetvédelmi világkonferencia tapasztalatainak, illetve inkább csak "friss" irányainak, *soft law* célkitűzéseinek születésekor - a környezetvédelmi jog megjelenésével, majd a gazdaság és környezetvédelem mind szorosabb összefonódásával egyidejűleg már a környezet védelmének közös célja is megjelent az elérendő célkitűzések között. A környezeti kérdések beillesztését a Közösség politikái közé mind a tagállamok eltérő normáinak harmonizálása, mind pedig a Közösség, az Unió szerteágazó cselekvési keretrendszerében - az eltelt évtizedekben egy sajátos megoldás, az akciótervek szintjén határozták meg, *de iure* nem kötelező jelleggel.¹

Ez a sajátos megoldás, amely az egyes időszakok eltérő gazdasággal és környezettel kapcsolatos felfogásai (5 évente éles váltások lehetnek ugyanis, különösen krízishelyzet idején, amelyek egyaránt lehetnek mind politikai, gazdasági és környezeti válságok), illetve a fokozatos bővülés következtében mint több állam számára teremtett lehetőséget környezeti politikája, "jogi környezete" felülvizsgálatára, harmonizációs szempontú átalakítására. Tézisként fogalmazható meg, hogy az integráció, a környezetvédelmi jog és az akciótervek fejlődése, alakulása összefüggő, egymástól el nem választható jelenségként hat. Az Unió, illetve jogelődjeinek vonatkozó gyakorlata - kiegészülve az alapító szerződések néhány környe-

zetjogi tárgyú rendelkezésével - e hármas rendszer dimenziójában elemezhető.

II.

A tagállami védelem prioritása, továbbá az eltérő és lokális felelősség-kiszabás kívánalma, valamint a nemzetközi jog által biztosított eszközök megléte miatt az Unió a felelősségi szabályok megalkotásában deklaráltan és sajátos jogi helyzetéből adódóan sem vállalhat kizárólagos, de még kardinális szerepet sem. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy amennyiben egy tagállam az Európai Unió utasításának megfelelően megsérti harmadik fél jogát, akkor a harmadik fél az Európai Uniót vonhatja csak felelősségre a jogsértő és kárt okozó magatartásért.

Mindezekről függetlenül, az Unió környezetvédelmi joga² összességében meglehetősen fejlettnek és kidolgozottan mondható, tekintve, hogy a szervezet mindaddig hatékonyan hangolta össze - és nem feltétlenül csak a jog eszközeivel - a tagállamok környezeti politikáit, jelentős mértékben a közösségi környezeti politikák segítségével támaszkodva.³ A környezetvédelmi akciótervek több cikluson keresztül tartó megvalósítása mellett az élőhelyek, a helyi és regionális védelemre szoruló természeti képződmények, egyes állat- és növényfajok védelme, valamint a klímaváltozás elleni küzdelem, illetve egyéb részterületek (pl. fogyasztóvédelem) vonatkozásában mérhető fel az Unió ezirányú releváns tevékenysége. Ezek többsége inherens módon konkrét kárfelelősségi kérdéseket hordoz magában, így a kapcsolódó kárfelelősségi módozatok kimunkálására kiemelt figyelmet kell fordítani, még akkor is, ha az Európai Unió jogrendszerében a felelősség *sui generis* szabályai és koncepciói nem lelhetők fel. Ha a kárfelelősséget az államok belső joga és a nemzetközi jogi fogalmának kettős rendszerében helyezük el, akkor egyértelművé válik, hogy az így kialakult helyzet meglehetősen homályos és fragmentált. A jelenlegi 27 tagállam 27 kárfelelősségi rendszere - kiegészülve a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek halmazával (sok esetben eltérő tartalmú kötelezettségeket vállalnak egy szerződéses rezsím keretein belül a tagállamok, illetve eleve az uniós tagállamok részvételében is jelentős különbségek mutatkoznak) - egyértelműen bizonyítja az Unió cselekvésének, egységesítési szándékának szükségességét, az így előállt helyzet pedig egyben azon irányokat is kijelöli, amelyek a széttagolt rezsím hatékonyabbá tétele szempontjából kulcsfontosságúak.

A kérdéskör azonban rávilágít a környezeti kárfelelősség terén az uniós specialitásra, nevesül a tagállamok

¹ Kialakulásáról, történeti fejlődéséről és legfőbb forrásainak rövid áttekintéséről ld. KRÁMER, Ludwig: *Az Európai Unió környezeti joga*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2012. 29-33.

² "Az európai környezetvédelmi jog elemeit, komponenseit az európai államok által elfogadott nemzetközi normák, az Európai Közösség joga és az európai államoknak a környezetvédelemhez kapcsolódó jogszabályai alkotják." Ld.: KISS, Alexandre - SHELTON, Dinah: *Manual of European Environmental Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 1993. 3.

³ Vö.: JANS, Jan - VEDDER, Hans: *European Environmental Law After Lisbon. 4th Edition*. Europa Law Publishing, Groningen, 2012. 97-135.

eltérő szabályozási struktúrájának egységesítésére, közéletére, akár saját aktusok megalkotása árán is. Ez képezi mindvégig az uniós kárfelelősségi rezsim alapját, melynek megalkotásával az Unió, illetve jogelődje, az Európai Közösség (illetve annak számos, a kérdéskört prioritásnak tekintő tagállama) tulajdonképpen a nyolcvanas évek vége óta foglalkozik, akár elsődleges, akár másodlagos jogforrások szintjén.

III.

Az Unió elsődleges jogforrásai, az alapító szerződések (illetve ezek módosításai) szintjén érdemes a kérdéskört megközelíteni, hiszen az ezekbe foglalt, absztrakt és jobbára általános célkitűzések jól tükrözik az európai integráció környezettel, kárfelelősséggel kapcsolatos nézeteit, elgondolásait, amelyek kifejtését már a másodlagos jogforrásokban találjuk. A közösségi politikák rendszerében a környezeti kérdések, a környezetvédelem először csak az 1986-ban aláírt - 1987-ben hatályba lépett - *Egységes Európai Okmányban* (*Single European Act*) nyert széleskörű elismerést (Subsection VI, Title VII), amely az alapszerződések, az elsődleges jogforrások szintjén történő említést és e szabályozási törekvéseket foglalt magában. Ennek eredményeként a szennyező fizet elve az alapító szerződés 174. cikk 2. bekezdésének (ma már a lisszaboni szerződés 191. cikke) hatálya alá került, ami voltaképpen azt jelenti, hogy a szennyezőnek - és nem általánosságban a közösségnek, a "köznek" - kell viselnie a megelőzés stb. költségeit, de ahhoz már másodlagos jogalkotás szükséges, hogy hatékony felelősségi és kártérítési elvvé formálják a 'szennyező fizet' elvét.

Az 1992-ben aláírt, az *Európai Unióról* szóló *Maastrichti szerződés* által módosított alapító szerződés XVI. címének (Környezet) 130r cikke (ma már a lisszaboni szerződés 191. cikke) a Közösség környezetpolitikájának érdemi kérdéseiről szól, amelyek között az alapvető célkitűzéseken túl a környezeti politika közös szabályozó elvei is említésre kerülnek, amelyek között már egyes kárfelelősségi vonatkozású, a környezeti károk felmerülése esetén megvalósuló elvek fedezhetők fel. Az egykor hatályos 130r cikk (2) bekezdésében a szerződés rögzíti az elővigyázatosság, a megelőzés, a környezeti károknak a forrásuknál történő elhárításának elvét, illetve a szennyező fizet elvet (melyek napjaink környezeti jogának fundamentális elveiként látszanak intézményesedni). Megjegyzendő, hogy az Unió legújabb elsődleges jogforrása, az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló, 2007-ban aláírt - és 2009-ben hatályba lépett - Lisszaboni szerződés (2007 *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*) a XX. címébe foglalt 191. cikke) szinte teljes mértékben átvette a Maastrichti szerződés vonatkozó rendelkezéseit, így mind a négy környezeti tárgyú elvet.

Hangsúlyozni kell, hogy ezek az elvek - mindegyik primer jogforrásnak minősülő dokumentum szerint - a környezeti politikák részei, nem pedig kárfelelősségi alaptételek, az alapító szerződések, az elsődleges jogforrások ugyanis maguk nem szólnak kifejezetten a kárfelelősségről, ezek már a másodlagos jogforrások szférájában nyernek valódi értelmet és részletekbe menő szabályozást. A tagállamok eleve hiányos szabályozási rendszere alapján pedig mind az egykori 130r cikk, mind pedig a jelenleg hatályos 191. cikk feljogosítja az Uniót a környezet speciális, közös cselekvésre okot adó aspektusaira vonatkozó szabályok megalkotására, amelybe természetesen bele kell érteni a környezeti kárfelelősség esetleges normáit is (különösen annak tükrében, hogy a környezet-

védelem kérdése az Unió és a tagállamok közötti megosztott hatáskör⁴).

IV.

Az előbbiek szerint tehát az elsődleges jogforrások szerepe és jelentősége semmiképpen sem választható el a másodlagos forrásoktól (elsősorban az irányelvektől), melyek már jóval szorosabban kötődnek a környezeti kárfelelősség tárgy köréhez, mivel e normák, dokumentumok hatálya a primer jogforrásokból eredeztethetőek. Mi több, a *sui generis* kárfelelősségi rezsim - sokáig utópisztikusnak tűnő - jogi alapját már a kezdetektől egy, a környezeti károkról vonatkozó, polgári jogi megközelítéssel alapuló felelősségi direktíva (*környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről* szóló irányelv) elfogadásában látták a tagállamok, amelynek elfogadására 2004-ig kellett várni. E szekunder normát a Tanács és az Európai Parlament közösen alkotta meg 2004. április 21-én (és tíz napon belül, április 30-án már hatályba lépett).⁵ Az irányelv - amelyet 2006-ban, a 2006/21/EK számú irányelvvel módosítottak, és ez 2006. május 1-jén lépett hatályba, miközben két éves implementációs határidőt biztosított a tagállamoknak - egyébiránt három éves periódusban határozza meg az államok számára az implementációs kötelezettség teljesítését, noha csak 2010 nyarára sikerült azt elérni, hogy valamennyi tagállam implementálja az irányelvet. A tagállamoknak egyébiránt 2010 áprilisáig kellett tájékoztatniuk a Bizottságot az irányelv hatásairól, melyet a Bizottság egy jelentésben összegzett 2010 októberében. A jelentés sajnálatos módon tudomásul a hároméves késlekedést néhány állam részéről, és azt a következtetést vonta le, hogy emiatt nem tud érdemben állást foglalni az irányelv hatásáról, ezért a Bizottság - hatékonyságnövelő és az implementációt elősegítő érdemi javaslatokat megfogalmazva - 2014-re halasztotta az irányelv hatásainak felülvizsgálatát.⁶

Mindazonáltal az integráció mélyülésével, az újabb hatáskörök megjelenésével elengedhetetlenül szükségessé váló megosztott hatáskörök rendszere, amely a tárgykört alapjaiban - az Unió és a tagállamok viszonylatában - determinálja. Ezen túl az eltérő környezeti jellemzőkkel, környezeti neveléssel és "környezettudattal" rendelkező tagállamok⁷ egyben garanciáját is jelentik az absztrakció "bélyegét" és az irányelvekbe foglalt kényszeres polgári jogi felelősséghez való ragaszkodást magán hordozó EU-környezetjog, illetve környezeti kárfelelősségi rezsim hosszabb távon való fennmaradását.

Ha ebben változás következik be, akkor Krämer jelenleg jogosan osztott aggodalmait (miszerint "jelenleg az EU nem rendelkezik sem belső struktúrákkal, sem erőforrásokkal ahhoz, hogy a globális környezeti szereplő funkcióját is felvállalja"⁸) is felülvizsgálatra szorulnak a közeljövőben.

Kecskés Gábor
tudományos segédmunkatárs

⁴ Ld. a lisszaboni szerződés 4. cikkének (2) bekezdését, annak e) pontját).

⁵ Miközben az implementációs határidő az irányelv különböző módokon való, a tagállamok belső jogába történő átültetésre: 2007. április 30.

⁶ Erről ld.: *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM(2010) 581 final, Brussels, 12 October 2010.

⁷ Pl. egy északi skandináv és egy volt szocialista berendezkedésű, egykori nehézipar-orientált állam összefüggésében különösen szembevetendő a különbség.

⁸ Ld. KRÄMER: i. m. 437.

Könyvszemle

SÁNDOR ISTVÁN: Előadásvázlatok a személyek jogából. Patrocínium kiadó, Budapest, 2012. 248 o.

Sándor István *Előadásvázlatok a személyek jogából* című egyetemi jegyzete immáron harmadik kiadásában látott napvilágot a Patrocínium kiadó gondozásában 2012 őszén. A Jogi Iránytű folyóirat - jelen szerző tollából - 2011. évi 4. számában közölt recenziót a mű második, 2011-ben megjelent kiadásáról.

A jogi tankönyvek irodalmában nem ritka jelenség, hogy a tankönyv szerzője évről-évre átdolgozza művét, és új kiadásban jelenteti azt meg. Amennyiben a jegyzet hatályos jogi tantárgyhoz készül, úgy ez napjaink - közhelesen szólva - rohamosan változó jogi környezetében gyakorlatilag reális elvárás, bár ismerünk olyan, nem tételes jogi tárgyat bemutató tankönyvet, mely évről-évre megújult és átdolgozott kiadásban jelenik meg (itt Földi András és Hamza Gábor szerzőpáros római jogi tankönyvére - *A római jog története és intézményei* - utalunk, mely 1996 óta minden évben új és átdolgozott, bővített formában kerül kiadásra).

Sándor István művének előszava szerint a könyv újabb átdolgozását egyrészt ismét - az aránylag jelentősnek mondható - jogszabályváltozás, másrészt pedig az oktatás és a vizsgáztatás során leszűrt tapasztalatok indokolták.

A jegyzet - az eddigi kiadásokhoz hasonlóan - továbbra is abból a premiszából indul ki, mely szerint a személyek joga két nagy részterületre osztható, részben a jogalanyok státuszjogára, részben pedig a személyhez fűződő jogok védelmére. Ennek megfelelően a jegyzet először a természetes személyek jogát tárgyalja, majd a jogi személyekre vonatkozó joganyagot mutatja be, és végül a személyhez fűződő jogokkal foglalkozik.

A mű megtartotta a korábbi kiadásokban már megismert - és a visszajelzések alapján igen pozitívnek értékelt - erős dogmatikai megalapozottságát. Közismert például, hogy a polgári jogi tanulmányok kezdetén kifejezetten nagy nehézséget jelent a hallgatókkal a jogi személy fogalmának, lényegének megismertetése, és ez a hatályos jogi tanulmányok során - ahol is számos, sokfajta, a polgári jog több részére kiterjedő jogi személlyel találkozunk - fokozottan igaznak tekinthető. Éppen ezért a mű egyik fő erősségének tartjuk a jogi személyek elméleteinek részletes, dogmatikai szempontú, de a mai gyakorlatra is figyelemmel lévő bemutatását.

Mindez különleges aktualitással éppen az új Polgári Törvénykönyv kapcsán bír. Mint ismeretes, az új Polgári Törvénykönyv - melynek parlamenti zárószavazása jelen ismereteink szerint a 2013. év tavaszi ülészakára várható - az eddigi polgári jog-kereskedelmi jog dualista rendszerével szakítva az ún. monista koncepciót fogadja el, melyből egyebek mellett az következik, hogy a Polgári Törvénykönyv a gazdasági társaságok jogát immáron voltaképpen a teljesség igényével fogja szabályozni, hiszen a jelenleg önálló törvényt képező Gt. integrálódik a Ptk. harmadik, jogi személyek címet viselő könyvébe.

Túlmenően azon, hogy ez a jogi oktatásnak is új kihívásokat jelent, a személyi jogi jegyzet szerepe, súlya és természete is meglehet, hogy jelentős változásokon megy át. A gazdasági társaságok vonatkozásában az új Polgári Törvénykönyv ugyanis két - dogmatikailag is igen lényeges - változást tartalmaz. Egyfelől minden gazdasági társaság jogi személynek fog minősülni (ilyen módon a jegyzet által a csonka személyiségű jogi alakzatnak nevezett fogalom a gazdasági társaságok vonatkozásában értelmét veszti), másfelől pedig a szabályozás elve az eddig kógcenciával szemben a diszpozitivitás mint főszabály lesz.

Az új Ptk. ugyanis a 3:4. § (3) bekezdésében kimondja, hogy: "A jogi személy tagjai, illetve alapítói nem térhetnek el az e törvényben foglaltaktól, ha a) az eltérést e törvény tiltja; vagy b) az eltérés a jogi személy hitelezőinek vagy munkavállalóinak jogait nyilvánvalóan sérti, a tagok kisebbségének jogszabályban biztosított jogait súlyosan csorbitja, vagy a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza." Ez a felfogás - mely méltán nevezhető a diszpozitivitás generálklazulójának - egyfajta visszatérést a jelent az 1988-as Gt. megoldásához, ugyanakkor a jelenlegi koncepcióhoz képest, mely szerint a Gt. (a 2006. évi IV. törvény) rendelkezéseitől azonban csak akkor térhetnek el a felek, ha ezt a törvény megengedi, feltétlenül és lényegesen eltér. Ennélfogva a jelenlegi Gt-t és annak rendszerét ismerő joghallgatónak (vagy éppen jogalkalmazónak) mindenképpen szükséges, hogy eddigi tudását ebben a vonatkozásban is újrakalibrálja.

A Sándor István műve által követett dogmatikai felfogás és az igen erős elméleti megalapozottság megítélésünk szerint ezen újrakalibráláshoz is jelentős segítséget nyújt.

A meglehetősen hallgatóbarát, olvasmányos stílus mellett a mű másik jelentős erénye a gyakorlatközpontúság. A mű által elemzett igen sok - és közöttük nagyon sok új, a legutóbbi évekből származó - jogeset a hallgatók számára olyan, olykor nehezen érthető fogalmakat, mint például a jó hírnév védelme is közel hoz, és ilyen módon nagy segítséget nyújthat a készség szintű tudás létrehozásához.

A korábbi kiadásokhoz képest jelentősen bővült továbbá a feldolgozott szakirodalom. A szerző figyelemmel van a legújabb szakirodalmi megállapításokra is, és azokat a jegyzetbe be is építi. Ilyenformán a mű nemcsak a vizsgákhoz való sikeres felkészülés szempontjából hasznos, hanem a téma iránt fogékony hallgatók számára további kutatómunkájuk kiindulópontjául is szolgálhat, és így Sándor István könyve nem csupán a joghallgatók, hanem gyakorlati jogalkalmazók, kutatók érdeklődésére is méltán számot tarthat.

Boóc Ádám

*

FÖLDI A. et al.: Összehasonlító jogtörténet
(szerk. Földi A.). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012.

Hét szerző - Földi András, Kelemen Miklós, Kistelegi Károly, Márkus Eszter, Pomogyi László, Schweitzer Gábor és Siklósi Iván - közös munkájának eredményeként született meg, az ELTE-ÁJK Egyetem Állam- és Jogtörténet Tanszékének keretei között, a huszonhat fejezetből álló fenti kötet. E több, mint 600 oldalas, az alkotmányjog, közigazgatási jog, büntetőjog, büntető eljárásjog, magánjog és polgári eljárásjog történetét tárgyaló, elsődlegesen egyetemi oktatás céljaira készült kötetben több olyan meglátás is tükröződik, melyek túlmutatnak az egyetemi kereteken és a szélesebb körű tudományosságot is érdekelhetik.

Ezek közül a legfontosabb, hogy a kötet egyértelműen szakít a hazánkban az elmúlt évtizedekben meggyökerezett jogtörténetírás több jellemzőjével is. A korábban uralkodó "mindent átfogóság" igényével szemben mind térben és időben szűkebb határokat húzott meg a kötet szerkesztője; ugyanis kevés kivétellel - leginkább egyes ókori vagy római jogi intézmények bemutatása tekinthető ilyennek (pl. a tulajdonjog gyökerei (386-386.), a jogügyleti érvénytelenség római jogi szabályai (451-452.)) - a bemutatandó anyagot a modern korra, és esetlegesen a középkori előképekre, szűkítette. Földrajzi szempontból pedig a kötet alapvetően a nyugat-európai jogok, különösen a német, francia és angol jog intézményeire koncentrált. Meglátásom szerint ez a fajta, talán túl szigorúnak is tűnő, önkorlátozás elkerülhetetlen az ilyen típusú műveknél, mivel csak így alkotható valóban tudományos igényű munka, mely elkerüli a dilettantizmus csapdáját. A kötet nézőpontja tehát egyszerre "korlátozottabb" mint a hagyományos, egyetemes jogtörténettel foglalkozó műveké, ugyanakkor "alaposabb" is, hiszen az előbbi önkorlátozás miatt lehetővé válik egyes témák valóban elmélyült feldolgozása.

További újdonság, hogy e kötet valóban összehasonlító jogtörténetet kínál az olvasók számára. Az összehasonlító szemléletet sikerült következetesen érvényesíteni, az egyes fejezetek a külföldi megoldások bemutatása mellett azok összehasonlítását és összevetését is elvégzik. Ez önmagában nagy eredmény, mert így a hallgatók nem csak kronologikusan elrendezett adat- és ismerethalmazokkal kerülnek szembe, hanem érzékelhetik a nyugat-európai jogtörténet alapvető párhuzamosságait, és így felismerhetik az eltérő és sokszínű jogi megoldások mögött rejlő közös hagyományokat, gyökereket. Azaz, - René David szavait felidézve - a "nyugati jog" világa tárulhat így fel a hallgatók előtt, és járulhat hozzá jogászai szocializációjuk és kultúrájuk meg teljesebbé tételéhez.

A kötet további értékelése természetesen a jelen kerektnél jóval elmélyültebb munkát kíván, de a fentiek talán meggyőzhetik a nyugat-európai jogok története iránt érdeklődő olvasót arról, hogy érdemes azt kézbe venni, mivel abból a jogtörténet egy, Nyugat-Európában széles körben elterjedt, de hazánkban újdonságnak tekinthető megközelítését ismerheti meg. Csak bizakodni lehet abban, hogy a szerzők az elkövetkezendő évek során tovább csiszolják a kötet anyagát, mert a kötet fejlesztésén túl ezzel a magyar jogi kultúra műveléséhez is jelentősen hozzájárulhatnak.

Fekete Balázs

*

kovács kriszta: az egyenlőség felé.
L'Harmattan, Budapest, 2012. 229 o.

(az egyenlőség felé: a kisbetű nem szerkesztői figyelmetlenség, tudatos szerzői döntés, annak szimbóluma, hogy mind egyenlők vagyunk.)

Azt, hogy mit is jelent ez a fordulat, a könyv a politikai filozófia és az alkotmányjog nyelvén logikus szerkezetben mutatja be, hat fejezetben csoportosítva azokat a tudnivalókat, amelyek az egyenlőség jogi problémájának megértéséhez szükségesek.

A legegyszerűbbnek tűnő kérdés sokszor a legbonyolultabb. E közhely jól írja le, hogy miért volt nagy szükség e doktori disszertáció alapján készült kötetre a magyar szakirodalomban. A szerző feltárja, az alkotmányban foglalt diszkriminációtólalalom és esélyegyenlőség fogalma még az alkotmánybírói gyakorlatban sem mindig következetes.

Az egyenlőség legfőbb politikai filozófiai koncepcióinak rövid áttekintése után a szerző eljut arra a megállapításra, hogy számára a dworkini forrásegyenlőség elmélet a leginkább elfogadható, emellett az is igazolható, hogy mind az 1989-es Alkotmány és az annak alapján kialakított alkotmánybírói gyakorlat, mind az Alaptörvény igazolhatóan épít erre a normatív elméletre, és ennek alapján koherensen értelmezhető. Az elv szerint minden személynek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy saját maga választhassa meg a jó életéről alkotott felfogását, és annak megfelelően dönthessen önálló cselekedeteiről. A rendelkezésre álló állami források egyenlő elosztását követően mindenki önállóan dönt arról, hogyan hasznosítja a számára rendelkezésre álló erőforrásokat, és maga viseli a döntéseit a felelősséget. Az államnak a források egyenlő biztosítására vonatkozó kötelezettsége azonban az elmélet szerint csak akkor teljesül, ha az elosztáskor az állam a formális egyenlőséget meghaladva szem előtt tartja, hogy a természeti és társadalmi esetlegességekből származó hátrányokért az egyént nem terheli felelősség. Az állam az igazságos elosztást úgy tudja megvalósítani, ha eszközeivel megakadályozza, hogy a rossz élethelyzetek állandósuljanak. Ez a tétel igazolja az állam állandó újraelosztási feladatát, és a támogató intézkedéseket.

A kötet második és a harmadik fejezete a közvetett és a közvetlen hátrányos megkülönböztetés tilalmával foglalkozik; az elméleti (politikai-filozófiai) felvezetések után dogmatikai kérdéseket tárgyal. A szerző a magyar alkotmánybírói és a megismerhető rendes bírósági gyakorlat teljeskörű áttekintésével, az Európai Bíróság, az Emberi Jogok Európai Bírósága, illetve számos meghatározó külföldi példa segítségével szemlélteti azokat a megállapításokat és gyakorlati problémákat, amelyek a diszkrimináció e módjai tekintetében kikristályosodtak.

A negyedik fejezet állítása, hogy a közvetett és a közvetlen diszkrimináció tilalmának nem csak az állam és az egyén viszonyában kell érvényesülnie, hanem a nyilvános szféra teljes területére ki kell terjednie (pl. 153.). Ehhez a tételhez a szerző már a fejezet első mondataiban szűkítő értelmezést ajánl: arra hívja fel az olvasó figyelmét az alapvető jog magánjogi alkalmazhatóságáról szóló probléma bemutatásakor, hogy az egyének nem csak az állam képviselőiben eljáró hivatalnokokkal találják szemben magukat az alapjogi jogvitáik során, hanem magánszervezetekkel is (130, 138.). A nyilvános szféra egésze ennek az állításnak megfelelően és a szerző példatárában is azokra a helyzetekre koncentrálódik, amikor

a vitában szemben álló magánjogi jogalanyok hatalmi pozíciójában különbség látszik.

Az alapvető jogok magánjogi alkalmazhatóságának kérdése - álláspontom szerint - ma már nem ezekben a helyzetekben kerül viták keresztútjába. A vizsgálat tárgya inkább az, hogy dogmatikailag milyen mércékkel, milyen szempontok szerint, milyen mérlegelési elvek mentén oldható meg a nyilvános szférában és a nem nyilvános szférában összeütköző alapvető jogok tartalmának bírósági megállapítása, közvetlen vagy közvetett alkalmazása.

A vita azokban az esetekben heves, amikor egy ember áll egy másik emberrel szemben egy magánjogi jogviszonyban, amely lehet például bérletre vagy kölcsönre irányuló jogviszony, vagy éppen kezességvállalásról szóló szerződés. Kinek a joga az erősebb, ha a bérleti szerződésben rögzítettek szerint nem lehet az ingatlanon változtatásokat végrehajtani a bérbeadó tulajdonának védelmében, ám a külföldi bérbevevő műholdat szeretne felszerelni, mert a hazai tévéadását kívánja nézni? Meddig lehet egy békés, szabályszerű politikai tüntetés okozta hátrányok elviselésére kötelezni a magánterület tulajdonosát, az ott dolgozó embereket? Mi az állam feladata, ha a magánklinikán dolgozó orvos következetesen megtagadja a jogszerű abortusz elvégzését lelkiismereti okokra hivatkozva a nem roma nőkön, míg a roma nőkön következetesen elvégzi a beavatkozást? Ma inkább ilyen esetekben lehet különbség a magánjogi és az alkotmányjogi érvelések súlypontjai között.

A szerző könyvében több helyen azt írja, hogy a nem nyilvános szférában, intim szférában az államnak nincs hatalma a diszkriminatív cselekmények felett (pl. 153.). Számos példa mutatja (pl. öröklési jogi szabályok vagy a beleegyezéses nemi kapcsolat tiltása egy gyermekkorúval), hogy az intim szférában is vannak olyan, az egyenlő emberi méltóságot védő diszkriminációtilalmi szabályok, amelyekben semmilyen titkos, a nyilvánosság elől rejtett körülmények között nem lehet átlépni.

A szerző állítása szerint a nyilvános szférában viszont a diszkriminációt az egyes egyenlő, vagy különböző hatalmi pozícióban lévő magánfelek között ugyanolyan szempontok szerint kell megítélni, és tiltani, mintha az állam állna az egyénnel szemben (139.).

A magyar Alkotmánybíróság már több határozatában is kimondta (2012. november 12-én kétszer is megerősítette, IV/3307/2012. AB végzés, IV/3317/2012. AB végzés), hogy az állam az alapvető jogoknak nem alanya. Amikor tehát arról beszélünk, hogy az állam nem diszkriminálhat közvetett vagy közvetlen módon, akkor a jogviszonynak csak az egyik oldalán van olyan szereplő, akinek alapvető joga van. Mások alapvető jogainak állami érvényesítése vagy védelme a diszkriminatív rendelkezés által teljesen más dogmatikai megítélés alá eső probléma. Ezzel szemben a magánjogi jogviszonyokban felmerülő diszkriminációs konfliktusok esetében mindkét oldalon ott van az alapjog, és azt kell eldöntenie a bíróságnak, hogy az adott élethelyzetben melyik alapvető jog az erősebb.

A nyilvános szféra és a nem nyilvános szféra mint körülmény természetesen alapvető fontosságú lehet egy alapjogi jogvita megítélésekor, de álláspontom szerint szerencsésebb, ha a bíróságok minden alapvető jogot érintő jogvita elbírálása során (közvetlenül vagy közvetve) - a szerző erről a kérdéssel a kötetben nem mond véleményt) figyelembe veszik mindkét magánfél alapvető jogait. Természetesen attól függően fog változni az egyik vagy a másik alapvető jog korlátozásokkal együtt értett

tartalma, hogy vitájukkal mennyire állnak benne a nyilvános szférában vagy mennyire különböző a hatalmi pozíciójuk. Általánosságban kevésbé vitatható, hogy egy étterem tulajdonosának joga van arra, hogy megválassza, kivel szerződik, de nem kezelhet hátrányosan senkit fajra, nemre, vallásra stb. tekintettel. Az a lakástulajdonos viszont, aki egyik szobáját szeretné hirdetés útján kiadni, kiválaszthatja-e azt a bérletet, aki neki tetszik? Talán érezhető a különbség a két nyilvános szférába tartozó eset között. Dogmatikailag tehát - a szerző álláspontjával ellentétben - nem biztos, hogy ugyanúgy működhet a diszkrimináció-tilalom érvényesítése a magánjogi és a közjogi jogviszonyokban, továbbá a nyilvános szféra szerző által kínált fogalma önmagában alkalmas arra, hogy kimerítő válaszokat adjon a magánjog közjogi-asodásának komplex problémájára.

A könyv ötödik fejezete meggyőzően szól az antidiszkriminációs szabályozás érdemeiről, míg a kötet azzal zárul, hogy a dworkini forráselmélet szerint hogyan igazolhatóak a támogató intézkedések, illetve ezeknek milyen formái léteznek. A szerző hangsúlyozza, hogy az egyes támogató intézkedések hatékonysága és igazságossága változó, így elméletileg nem is lehet választ adni arra, hogy melyek azok, amik beleférnek az alkotmányos demokrácia általános, az egyenlő emberi méltóságot tisztelőben tartó diszkrimináció-tilalmi felfogásba. Az egyes törvényhozók és kormányzatok próbálkozásait esetileg lehet megítélni.

A könyv úgy beszél a magyar alkotmányos gyakorlat nehézségeiről, hogy az olvasó látja az elméleti kontextust, és érti a külföldi szakirodalmi ismeretekre való reflexiót. Az egyenlőségkonceptiók között az egyes döntések meghozatalakor, jó esetben az általános döntési stratégia megválasztásakor mind az egyénnek mind az államnak választania kell. A normatív elméletek mindegyike igazolható a saját érvrendszerén belül, választás kérdése, hogy az állam melyiknek a tételeit érvényesíti a dogmatika segítségével joggyakorlatában. A dogmatika kidolgozása és a jogalkalmazás tökéletesítése jogászai aprómunka. A politikai filozófiai háttérrelmélet kiválasztása azonban politikai kérdés, minthogy az is, hogy milyen alkotmányos demokráciában akarunk élni. A szerző munkájával egyértelműen kijelöli azt az utat, amely az egyenlő emberi méltóság hatékony alkotmányjogi védelméhez vezet.

Gárdos-Orosz Fruzsina

*

JAN H. JANS-HANS H. B. VEDDER:
European Environmental Law After Lisbon.
Fourth Edition. Europa Law Publishing,
Groningen, 2012. 560 o.

Jan H. Jans és Hans H. B. Vedder negyedik kiadásban napvilágot látott kötete az európai környezetvédelmi jog korszakos munkája, maga a negyedik kiadás is mutatja, hogy az első ízben 1995-ben megjelent kötet azóta is folyamatos átdolgozás, hatályosítás és állandó tökéletesítés révén került továbbfejlesztésre. Ezzel önmagán túlmutatóan nemcsak egy rendkívül kiterjedt jogág, egy hatalmasra "duzzadó" joganyag deskriptív bemutatására alkalmas, hanem az európai környezetvédelmi jog fejlődéstörténetének közel két évtizedes értékelését is elvégzik a holland szerzők.

A magyar olvasó szerencsés helyzetben van, mivel ugyanebben az évben jelent meg Ludwig Krämernek az Unió környezeti jogáról írott könyve (*EU Environmental Law, Seventh Edition*. Sweet & Maxwell, London, 2011) magyar fordításban (*Az Európai Unió környezeti joga*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. ford. Horváth Zsuzsanna), amely jóval didaktikusabb, és láthatóan szélesebb rétegnek készült, jellemzően egyébként tankönyvi igényrel. Az idézett két kötet összevetése azonban a stílusbeli eltéréseken túl számos pozitív vonást is magában hordoz. Egyrészről a megközelítések sokszínűsége hasznára válik nem kizárólag az olvasó, hanem maga a szerző, de továbbgondolva, a döntéshozó, a jogalkotó-jogalkalmazó számára is; másrészről viszont a hangsúlyok különbözősége okán (szektorális-gyakorlatiasabb megközelítés - Krämer, illetve dogmatikusabb-elméleti megközelítés - Jans-Vedder) az európai (uniós) környezetjogba kódolt kettősség is kitapintható, miközben többnyire ugyanazon joganyagot és esetjogot dolgozzák fel.

Az e recenzióban kiemelt, a Jans-Vedder munka értékelésekor hangsúlyozott retrospektivitás azért is különösen fontos, mert a vonatkozó jogág igen fiatal, és emiatt evolutív jellegű, fejlődését ugyanis nagymértékben befolyásolja a globális nemzetközi közösség; egy kisebb regionális közösség; illetve akár egy állam szintjén a gazdaság-társadalom-környezet trichotómiájában érvényesülő szemléletrendszer. Következésképpen, ha nem is paradigma-, de szemléletváltások mindenképpen jellemzőek a környezetvédelmi jogra, főleg annak államközi aspektusaira, mint ahogy ez az első, 1995-ös kiadás óta számos alkalommal meg is történt.

Az egyes kiadások - 1995, 2000, 2008 és 2012 - közötti időszakokat több olyan "mértékhő" is szimbolizálja (túl a joganyag rendkívüli mértékű bővülésén, ezen belül is új szabályozási tárgykörök megjelenésén), amelyek az európai - voltaképpen a "nemzetközi" szó használata is indokolt lehet - környezetvédelmi jog rendszerében egyfajta szemlélet-váltást, de legalábbis jelentős újabb irányokat generáltak. A mű felépítése is hatásosan utal eme fejlődésre, hiszen a *Fejlődés és elvek (Development and Principles)* címet viselő bevezető rész ugyan csak 54 oldalt (a kötet alig 10%-át) ölel fel, azonban az itt megfogalmazott tételek, alapvetések az elkövetkező közel 500 oldal joganyag-elemzésére is meghatározó befolyást gyakorolnak.

A jogi alapokról, a jogegységesítésről, a végrehajtási kérdésekről szóló általános részekben túl említést érdemel két igen különös, ámde indokolt, a multidiszciplináris megközelítést tükröző összevetés is. Az európai környezetvédelmi jog két irányból is, mégpedig a jogi védelem és az áruk szabad áramlása alapelve (5. és 6. fejezetek, 183-294. oldalak), valamint a versenyjog (7. fejezet, 297-335. oldalak) szempontjából is komoly kockázatoknak, veszélyeknek "kitett" jogág, ezért e részek megkülönböztetett szerepe egyben a kötet tudományos értékének és újszerűségének egy igen határozott fokmérőjét is jelenti.

A valamennyi releváns normát (döntően szekunder forrásokat) tartalmazó, közel 200 oldalas 8. fejezet egy kompilációs módszeren alapuló, lényegében a normatív háttérrel és az esetjogot teljeskörűen feldolgozó szerkezeti egység, amely már önmagában is "piacvezetővé" tenné a recenzált kötetet. A figyelmes olvasó azonban a kompilációs metódus meghaladását is észreveheti, amikor e részben a szerzőpáros például külön tárgyalja a zöld demokrácia alappilléreit jelentő jogoknak - i.) információhoz való hozzáférés joga, ii.) a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvétele és iii.) az igazságszolgáltatáshoz való jog - az uniós rezsimekben való érvényesülé-

sét, egyedi jelleget adva e többnyire leíró stílusban íródott fejezetnek.

Az esetjog, a szekunder jogforrások (lényegében valamennyi, a tárgykörben elfogadott rendelet, irányelv) ismertetésén túl az európai környezetvédelmi jog megértéséhez szükséges mértékben a szerzők természetesen belső jogi analógiákat, nemzeti esetjogo(ka)t is rendszeresen citálnak. A döntően brit - ezen belül kiemelt szerepet kap a skót esetjog is -, német, holland, dán, svéd és francia bírósági gyakorlat szerepeltetése ugyan semmiképpen sem számít kimerítőnek uniós viszonylatban (még a "régí tizenkettek" vagy "régí tizenötök" dimenziójában sem), ám ezek valóban releváns szempontokra, az európai (uniós) környezetjog valódi hozzáadott értékeire világítanak rá. Mindemellett, a vizsgált jogág alkalmazásának (pl. tagállamon belüli) alapkérdéseit is kiválóan szemléltetik.

Értékelés gyanánt - a másik kötetből vett idézettel szemléltetve - Ludwig Krämer gondolatai igencsak helytállóak tűnnek, amikor úgy fogalmaz, hogy "amíg az elmúlt 40 év mérlege nagyjából pozitív, az európai környezeti jog kilátásai nem sarkallnak optimizmusra." (KRÄMER: i. m. 23.)

A környezetjog fundamentális elvei, a környezeti politikák hatékonysága és helyessége gyakorta szembekerül e jogág gyakorlati érvényesülésének anomáliáival, amely az államok gazdasági és egyéb prioritásaival magyarázható. A két kötet hangvétele, az értékeléssel foglalkozó főbb részek, alpontok természetesen arra utalnak, hogy mindkét munka felismeri e buktatókat, ezáltal sem Krämer, sem a Jans-Vedder szerzőpáros nem hagy kétséget afelől, hogy e problémák megoldásán az Unió számos aktora, döntéshozója már jó ideje dolgozik, és ez akár már középtávon jelentős eredménnyel járhat.

Összefoglalva, ha 2013 elején a környezetvédelem, a környezetjog európai (uniós) helyzetéről, kilátásairól kívánunk informálódni, nincs egyéb teendőnk, mint velük kézbe a fenti kötet!

Kecskés Gábor